

# ירושלים



# העיר שחברה לה יחדיו

## חיים אושרי

צנחן, השתתף בכיבוש הכותל בשנת 1967



המחזה היה בלתי רגיל. המוני חיילים מאובקים, עייפים, צועדים כולם בכיוון אחד. חיילים דתיים ושאינם דתיים, כולם רצו להגיע אל הכותל, לגעת באבנים אליהן השתוקקנו כל כך הרבה שנים.



צילם: דוד רובינגר

האזינו למילות הבית השני של השיר (המתחיל במילים "איכה יבשו").  
● כיצד נראתה העיר בעיני נעמי שמר?

● השוו את הבית הנוסף, המובא כאן, לבית שהאזנתם לו.

● בעיני נעמי שמר, מה השתנה אחרי המלחמה?

● האומנם כיכר השוק הייתה ריקה קודם ששחררה העיר?

● מדוע, לדעתכם, כתבה כך נעמי שמר?

את השיר 'ירושלים של זהב' כתבה נעמי שמר כמה שבועות קודם שפרצה מלחמת ששת הימים, כאשר העיר הייתה עדיין מחולקת בין השלטון הישראלי לسلטון הירדני. באותה תקופה חצה את ירושלים גבול בין ישראל לירדן, וישראלים לא יכלו להגיע לעיר העתיקה, לרובע היהודי ולכותל. גם היהודים שגרו בעיר העתיקה גורשו משם, ולא הורשו לחזור הביתה. לאחר המלחמה ושחרור העיר כולה, הוסר הגבול והישראלים חזרו לעיר העתיקה. אז הוסיפה נעמי שמר בית לשיר:



ובמערות אשר בסלע  
אלפי שמשות זורחות  
נשוב נרד אל ים המלח  
בדרך יריחו.

חזרנו אל בורות המים  
לשוק ולכיכר  
שופר קורא בהר הבית  
בעיר העתיקה.

("ירושלים של זהב" מאת נעמי שמר)



● אחרי הקרבות חיילים רבים היו כותבים גלויות ושולחים אותן למשפחתם הדואגת.  
נסחו את הגלויה שכתב חיים אושרי.

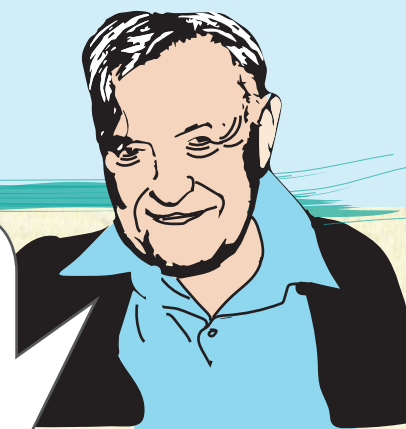
# ירושלים



## ירושלים לאן?

טדי קולק (1911-2007)

ראש עיריית ירושלים במשך עשרים ושמונה שנה



- מה חזונו של ניר ברקת, ראש עיריית ירושלים?
- איזה חלק ממנו מוצא חן בעיניכם ביותר?
- הציגו או צלמו סרטון על חזון ירושלים שלכם.

אהבתי את ירושלים אהבת נפש, וזכיתי להיות ראש העיר שלה באחת התקופות החשובות ביותר. רציתי לבסס את ירושלים כעיר יהודית מפותחת וחזקה, אך בד בבד האמנתי שחשוב מאוד לנהוג בהגינות ובכבוד כלפי המיעוטים החיים בתוכה. חשבתי שכדי לממש את החזון הזה צריך לעשות ולא לדבר. לכן בניתי ופיתחתי את ירושלים, וייסדתי שכונות ומוסדות תרבות, מרכזי חינוך וגנים.



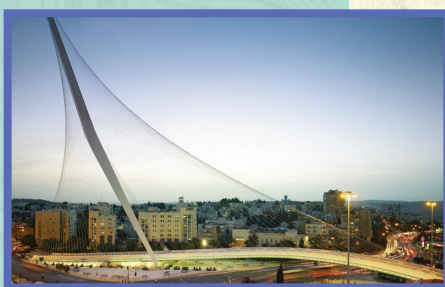
בנימין זאב הרצל, חוזה המדינה, כתב ספר ובו סיפר על חזונו, מדינת היהודים. הנה מה שכתב על ירושלים:

הרחובות הגדולות והקטנטנות היו מרוצפות אבנים חדשות, שמורות היטב, חלקות ונקיות כנקיין רצפה בחדר טוב. בתי מעון לאנשים מקרב העם לא היה עוד בעיר העתיקה. כל הבנינים נועדו אך למעשים טובים או לתפילה. בתי מקלט לעולי רגל מבני כל הדתות היו שם. לנוצרים למושלמים\* וליהודים היו בתי חסד שונים, בתי מרפא, בתי אסוף לחולים שאין למו תקנה, והבתים האלה היו סמוכים זה לזה שורות שורות, אך מרובע כביר אחד לקח היכל השלום האדיר והנערץ, מקום היו שם אספות לאהבי השלום מכל הארצות, וגם למלומדים מכל ענפי המדעים. העיר העתיקה היתה בכללה תל תלפיות של כל העולם כלו, וכל העמים ראו פה איש איש את נְוֵהוּ.

(בנימין זאב הרצל, "אלטנוילנד", 1902)

\* מוסלמים

- אילו בניינים יהיו בעיר ירושלים, לפי הרצל?
- מהם הערכים החשובים לו המשתקפים בחזונו בנוגע לירושלים?
- מה דעתכם על החזון של הרצל בנוגע לעיר?



# ירושלים



# ירושלים של כולם ולא של אף אחד

דוד בן ישי (המאה העשירית לפני הספירה)  
מלך ישראל



בצעירותי הייתי רועה צאן עד ששמואל הנביא משח אותי למלך במצוות אלוהים. כל שבטי ישראל אישרו את הבחירה האלוהית והזמינו אותי למלוך עליהם. כשקיבלתי את הכתר, בחרתי בירושלים לעירי וכבשתי אותה מידי היבוסים. היא אינה שייכת לאף אחד מהשבטים, ולכן היא שייכת לכולם באותה מידה.



בשיר 'ירושלים שלי' מתארת כל דמות את ירושלים כפי שהיא משתקפת בעיניה. מסתבר שלכל אחד ואחת יש ירושלים אחרת. הוסיפו לשיר בית שמתאר את ירושלים שלכם. אם אתם מעדיפים, תוכלו לבחור דמות דמיונית ולכתוב מפייה.



למה בחרת דווקא בירושלים, עיר שאינה שייכת לאף שבט? האם יש לבחירה גם חסרונות?

וְהִבְיָאוּתִים אֶל הַר קְדֹשִׁי, וְשִׁמְחֵתִים בְּבֵית תְּפִלָּתִי, עוֹלְתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרִצּוֹן עַל מִזְבְּחִי, כִּי בֵיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים.  
(ישעיהו נז, ז)

אחרי איחוד העיר במלחמת ששת הימים, כתב האב מרסל דיבואה, נזיר נוצרי תושב ירושלים:

**חזרה לירושלים פירושה אחריות רוחנית וקבלתו של ייעוד שעניינו שלומו ואחדותו של העולם [...]. ירושלים היא מתת\* לישראל ולמתת זו מתלווה אחריות כבדה אל מול העולם ואל מול האל, שמירת ירושלים והפיכתה למקום האומות כולן.**

מתוך החוברת "לחיות בירושלים: קצוות נפגשים"

\*מתנה



אמנית הפסיפס: יעל פורטוגז

- על מי מדבר ישעיהו בנבואתו ומה הוא מנבא עליהם?
- האם נבואת ישעיהו יכולה להתגשם רק כשיבוא המשיח, או (כמו שכתב האב דיבואה) אולי במידה מסוימת גם היום?
- האם אתם מסכימים עם האב דיבואה?
- השלימו את המשפט מתוך האפשרויות המוצעות, או הציעו אפשרויות משלכם: ירושלים שייכת לכל \_\_\_\_\_ (אזרחי ישראל, יהודים ושאנים יהודים; היהודים בעולם; היהודים הדתיים; המאמינים ביהדות, בנצרות ובאסלאם; בני האדם)
- הסבירו את בחירתכם.

# ירושלים



# ירושלים של מעלה, ירושלים של מטה

הרבנית ברכה קאפח (1922-2013)

אשת חסד, פעילה חברתית, יזמית ומנהיגה



יום אחד אני שומעת אישה צועקת: "אני רעבה! אני רעבה!" עליתי אליה והיא בוכה, בוכה. אמרתי לה: "דודה, מה יש לך?" "אני מתה מרעב! תני לי אוכל!" אמרתי לה: "חכי", באתי הביתה והכנתי לה אוכל חם. באתי אליה, היא ישבה לאכול ואני חיממתי מים, ניקיתי לה את המיטה ומסביב. אחר כך רחצתי אותה, הלבשתי אותה, עשיתי לה מסאז'. והדמעות שלה יורדות. "בתי, מי שלח אותך? מי שלח אותך?" אמרתי לה: "הקדוש ברוך הוא שלח אותי!" כיבסתי את הבגדים, תליתי, עשיתי ספונג'ה. אחר כך אמרתי לה: "דודה, אני הולכת הביתה". היא התחילה לבכות, "אני עוד אראה אותך?" אמרתי לה: "בטח, את תראי אותי, אני לא אעזוב אותך".

כמה שהיא שמחה, אני שמחתי יותר! הרגשתי שאני לא הולכת ברגליים שלי אלא מרחפת מעל הקרקע. אותה זקנה, טיפלתי בה ארבע שנים. אף פעם לא לקחתי עובדת שתעזור לי, אמרתי: זו הזכות שלי, המצווה שלי.



וזו רק הפעם הראשונה, שמעתי שעזרת לאנשים רבים אחר כך!

**אמר ר' יוחנן: אמר הקדוש ברוך הוא לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה.**

(תלמוד בבלי, מסכת תענית, דף ה, ע"א)

**פעם ישבתי על מדרגות ליד שער במצודת דוד, את שני הסלים הכבדים שמתי לידי. עמדה שם קבוצת תיירים סביב המדרוך ושימשתי להם נקודת ציון. "אתם רואים את האיש הזה עם הסלים? קצת ימינה מראשו נמצאת קשת מן התקופה הרומית. קצת ימינה מראשו". "אבל הוא זז, הוא זז!" אמרתי בלבי: הגאולה תבוא רק אם יגידו להם: אתם רואים שם את הקשת מן התקופה הרומית? לא חשוב: אבל לידה, קצת שמאלה ולמטה ממנה, יושב אדם שקנה פרות וירקות לביתו.**

(מתוך השיר "תיירים" מאת יהודה עמיחי)

- בקיטור תמצאו לקט של עובדות סטטיסטיות על ירושלים.
- בחרו עובדה אחת ונסו להסביר:
- מה הרקע למצב?
- כיצד הוא משפיע על העיר?
- האם הייתם רוצים לשנותו? אם כן, איך?
- הביטו סביבכם בארץ ישראל 'של מטה'. מה אתם יכולים לתקן בה? נסו להתארגן יחד לפרויקט 'תיקון עולם'.

- מה חשוב להראות בירושלים, לדעת מדריך התיירים ולדעת המשורר? ולדעתכם?
- הציעו דוגמות נוספות למראות שיציג המדריך בירושלים לעומת המראות שלדעתכם יפנה אליהם המשורר.
- מהי ירושלים 'של מעלה' ומהי ירושלים 'של מטה' בעיני עמיחי?
- האם הייתם מסווגים את פעילותה של הרבנית קאפח 'ירושלים של מעלה' או 'של מטה'?

# ירושלים



# שכונות ירושלים יחד ולחוד

איתמר בן אב"י (1882-1943) לאה אבושדיד (1892-1982)

'הילד העברי הראשון', עיתונאי אהובתו ואשתו של איתמר



קשה היה להיות 'הילד העברי הראשון'. הוריי רצו שאשמע רק עברית בילדותי, ולא הרשו לי לשחק עם הילדים בשכונה כי הם דיברו מגוון שפות. הייתי מאוד בודד, יכולתי לשחק רק עם הכלב שלי, מהיר. כשבגרתי, המשכתי את דרכו של אבי בעריכת העיתון המשפחתי. התאהבתי עד כלות בלאה אבושדיד והיא השיבה לי אהבה, אבל...

המשפחה שלי לא הסכימה בשום אופן שאתחתן עם אשכנזי, ועוד עני! אנחנו משפחה מרוקאית מיוחסת ועשירה, והם רצו בשבילי חתן ספרדי ממשפחה מכובדת ובעלת אמצעים.

אבל הכול נגמר בשלום. משפחתה של לאה הסכימה לקבל אותי, התחתנו וחיינו באושר, והאהבה שמרה עלינו גם בעתות משבר.

אז איך זה לחיות במשפחה 'מעורבת'?

**יושבת לה ירושלים כנשר הנושא גזליו על כנפיו. יש שכונות מיוחדות לספרדים, ויש מהן שאשכנזים וספרדים דרים בהן כאחד. יש מהן שיושביהן תימנים או גרזים או מערבים או פרסים, ויש מהן שכמה עדות יושבים בהן כאחד.**  
(מתוך "תמול שלשום" מאת ש"י עגנון)

- לפי המשל 'כנשר הנושא גזליו על כנפיו', כיצד נראו היחסים בין אנשי השכונות?
- האם יש לעגנון ביקורת על המציאות שבה כל עדה חיה בשכונה נפרדת?
- מדוע, לדעתכם, בחרו להקים בירושלים שכונות נבדלות? מה היתרונות ומה החסרונות בחלוקה כזאת?
- האם, לדעתכם, גם היום ירושלים מחולקת על פי עדות?

**שכונה מעורבת: כלל: חילונים וחרדים לא ישרדו יחד בשכונה מעורבת לאורך שנים. רוב החרדים של תל אביב נטשו לבני ברק, חילונים בירושלים נמלטים משכונות מתחרדות. גם הדתיים לא משתוקקים לגור בשכונות מרובות חרדים בירושלים ובבני ברק, ורבים מהם עברו להתנחלויות ולשיכונים דתיים. שכונות חרדיות-דתיות הן מתכון לחיכוך שקט ומתמיד: מכירת עיתונים חילוניים בקיוסק השכונתי, אופי מוסדות החינוך, יום העצמאות.**  
(מתוך "סבא שלי היה רב: לקסיקון דתי-חילוני" מאת אורי אורבך)

- האם אתם מכירים את המציאות שאורי אורבך מתאר מהיישוב שבו אתם גרים?
- הסבירו את החיכוכים שמציין אורי אורבך בשכונות מעורבות. נסו לחשוב על חיכוכים אפשריים נוספים.
- מהם היתרונות של חיים בשכונה מעורבת?
- האם הייתם מעדיפים לגור בשכונה שגרים בה רק אנשים כמוכם, או בשכונה מעורבת? מדוע?



- לפי הסיפורים שבסרטון, איזו אווירה נוצרה מהערבוב בין אנשים מכמה עדות בנחלאות?

- התחלקו לקבוצות קטנות ובררו אילו עדות מיוצגות בתוך הקבוצה.
- צרו יחד קולאז' המייצג את מגוון העדות שבקבוצה, והציגו אותו לכיתה.

# ירושלים



# מציון תצא תורה

רבן יוחנן בן זכאי (המאה הראשונה לספירה)  
נשיא הסנהדרין ומגדולי התנאים



בשנת 1925 הוקמה בירושלים האוניברסיטה העברית. איזו 'תורה' יוצאת ממנה?



כשהייתי צעיר עברתי לגור בירושלים כדי להיות במרכז העולם היהודי, ושם למדתי וגם לימדתי תורה. כשהרומאים הטילו מצור על העיר המלצתי לתושבים להיכנע, אבל הם לא שמעו לי. ביימתי את מותי וברחתי מן העיר בארון קבורה. כשפגשתי את מפקד הכוחות הרומאים, ביקשתי ממנו שירשה לי להקים ישיבה חלופית ביבנה במקום בירושלים, שעומדת להיחרב. עד סוף ימיי לא הייתי בטוח אם עשיתי את הדבר הנכון. האם התורה תוכל לצאת ממקום שאיננו ירושלים?



ומדוע שהתורה לא תצא ממקום אחר?

## כי מציון תצא / יצא

- איזו בשורה הייתם רוצים שתצא מציון לכם או לאחרים? (בחרו מילה אחת למלא את החסר, או הוסיפו מילה משלכם).
- צרו כרזה הממחישה את האמרה שיצרתם.



כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם (ישעיהו ב, ג)

מדינת היהודים אינה אלא צעד ראשון בתהליך ההתגשמות של הציונות הרוממה. אחריו יבוא הצעד השני: שיבת העם לציון [...] ומטרתה הסופית האמיתית של הציונות תופיע רק בשלב השלישי - הדבר שלמענו בעצם קיימות האומות הגדולות: יצירת תרבות לאומית שתאציל מהודה על כל העולם, ככתוב: "כי מציון תצא תורה".

(מעובד מתוך דברי זאב ז'בוטינסקי בנאום בכנס ההסתדרות הציונית החדשה, וינה, 1935)



- מהי המטרה הסופית של הציונות, לדברי זאב ז'בוטינסקי?
- אילו שלבים בתכניתו כבר התגשמו?
- מהי ה'תורה' שתצא מציון, לפי תכניתו?
- איזו בשורה יכולה לצאת מירושלים, לדעתכם, ולמי היא תצא?



# ירושלים



## עיר הקודש

שלמה המלך (המאה העשירית לפני הספירה)



אמנם אבי דוד זכה לקבוע את בירתו בירושלים, אבל אני הקמתי בה את בית המקדש! בניתי אותו מהחומרים הטובים ביותר, עצי ארז וברוש וזהב רב, וכשנשלמה המלאכה הקדשתי את הבית לה'. אך אין זה 'בית מגורים' לאלוהים, כמובן, "האמנם ישב אלהים על הארץ? הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך - אך כי הבית הזה אשר בניתי?" (מלכים א, ח, כז)



אם כן, מדוע בנית בית מקדש? למה הוא משמש?



עֶשֶׂר קִדְשֹׁת הֵן: אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מְקֻדָּשֶׁת מְכֹל  
הָאֲרָצוֹת [...]   
לְפָנִים מִן הַחֹמָה \* מְקֻדָּשׁ מֶהֶן [...]   
הַר הַבַּיִת מְקֻדָּשׁ מִמֶּנּוּ [...]   
הַהֵיכָל מְקֻדָּשׁ מִמֶּנּוּ [...]   
בַּיִת קֹדֶשׁ הַקִּדְשִׁים מְקֻדָּשׁ מֶהֶן [...]

(משנה, מסכת כלים, פרק א, משניות ו-ט)

\*חומת ירושלים (לפי פירוש רבי עובדיה מברטנורא)

● עם איזו גישה אתם מסכימים, עם מדרג הקדושה שבמשנה או עם "הכול קדוש" שבשיר? הסבירו.

● בני דודים החיים בחו"ל מגיעים בפעם הראשונה לבקר בישראל. הכינו להם מסלול סיור במקומות הקדושים בירושלים.

- ציורו הממחיש את המשנה.
- אילו מן האזורים המוזכרים במשנה אתם מכירים היום?
- מה משמעות הביטוי 'מקום קדוש'? כיצד קובעים שמקום הוא קדוש?
- כיצד הקדושה משפיעה על התנהגותנו במקום?
- מה אתם מרגישים כלפי המקומות המוזכרים במשנה?
- אילו מקומות נוספים מקודשים בירושלים? מה הרגשתם כשביקרתם בהם?



דגם בית המקדש השני המוצג במוזאון ישראל

# ירושלים



# קומו ונעלה ציון!

אגריפס השני (המאה הראשונה לספירה)  
מלך בחסות הרומאים



גם הנוצרים עולים לרגל לירושלים. רבים מהם משחזרים את דרכו האחרונה של ישו, ה'ינה דלורוזה' (דרך הייסורים) שמתחילה בסמוך להר הבית ומסתיימת בכנסיית הקבר, אחד המקומות המקודשים ביותר לנצרות בעולם.



העלייה לרגל אצל המוסלמים נקראת חאג' ובה עולים המאמינים המוסלמים למכה שבערב הסעודית. עליות לרגל לאתרים משניים בקדושתם מכונות 'זיארה', ובהן מסגד אל-אקצא בירושלים. על פי המסורת המוסלמית, משם עלה הנביא מוחמד לשמים.

● כתבו פרק ביומן של ילד העולה לרגל ותארו בו את האנשים, את הנופים ואת החוויות שהוא פוגש בדרך, את תחושותיו, את שיחותיו ואת מחשבותיו. ממה הוא מפחד? ממה הוא מתרגש? מדוע חשוב לו לעלות לרגל? תוכלו גם לכתוב זאת כבלוג, כציורים בטוויטר או כפוסטים בפייסבוק.

הרומאים מינו אותי למלוך, לפקח על בית המקדש ולמנות את הכוהן הגדול. בניתי לי ארמון מפואר בירושלים וממנו השקפתי על העיר. ועם כל גדולתי, גם אני נשאתי על כתפי את סל הביכורים אל המקדש.



אין לך משרתים? זה לא לכבודך!

כיצד מעלין את הביכורים לבית המקדש בירושלים? [בכל אזור] כל העירות מתכנסות לעיר הגדולה [הסמוכה להן], וכלם לנים ברחבת העיר. ובבקר השכם היה הממנה אומר: "קומו ונעלה ציון אל בית ה' אלהינו".

הקרובים לירושלים מביאים תאנים וענבים, והרחוקים מירושלים מביאים גרונרות וצמוקים, ושור הולך לפניהם וקרניו מצפות זָהב ועֶטְרֵת שֶׁל זֵית בְּרָאשׁוֹ, [והחלילן] מנגן לפניהם עד שמגיעים קרוב לירושלים.

הגיעו קרוב לירושלים, שלחו לפניהם שליחים ועָטְרוּ אֶת בְּכוֹרֵיהֶם. יָצְאוּ לְקִרְאָתָם הַמְּכַבְּדִים שֶׁבְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, וְכָל בְּעָלֵי אֲמִנוֹת שֶׁבִירושלים עומדים לפניהם ושואלים בשלומם: אחינו, אנשי המקום פְּלוֹנִי, בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם! הַחֲלִיל מוֹסִיף וּמְנַגֵּן לְפָנֵיהֶם עַד שֶׁמְגִיעִים לְהַר הַבַּיִת. מִשֶּׁהִגִּיעוּ לְהַר הַבַּיִת אָפִילוּ אֶגְרִיפָס הַמֶּלֶךְ נוֹטֵל הַסֵּל עַל כַּתְפוֹ וְנִכְנָס, עַד שֶׁמְגִיעַ לְחֶצֶר הַמִּקְדָּשׁ.

(על פי המשנה, מסכת ביכורים, פרק ג)

- מדוע המשנה מדגישה ש"אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו"?
- השוו את המתואר במשנה לביקור שאתם חוויתם בירושלים. מה דומה? מה שונה?
- כיצד, לדעתכם, השפיעה חוויית העלייה לרגל על העולים מבחינה דתית, חברתית, לאומית?
- יש שיגידו, שבימינו אין צורך בעלייה לרגל. הלא כל אחד יכול לראות תמונות וסרטונים של ירושלים באינטרנט, ומדוע לטרוח ולנסוע לשם? האם אתם מסכימים?



# ירושלים



# תחת הסהר והצלב

סופרונים (המאה השביעית)

הפטריון (מנהיג דתי נוצרי) של ירושלים

הח'ליף עומר אבן אל-ח'טאב (המאה השביעית)

אמיר (מפקד) המאמינים ומייסד האימפריה המוסלמית



בתור הפטריון של ירושלים הייתי המנהיג של העיר הנוצרית ירושלים – מקום קבורתו של ישו! בדרשותיי בכנסיית הקבר הקדוש אמרתי לבני הקהילה, שבגלל חטאינו באים עלינו המוסלמים לכבוש אותנו. ואכן, חששותיי התגשמו: צבא המוסלמים ניצח את הצבא הנוצרי, ונאלצתי להיכנע ולמסור את ירושלים לעומר, המפקד המוסלמי.

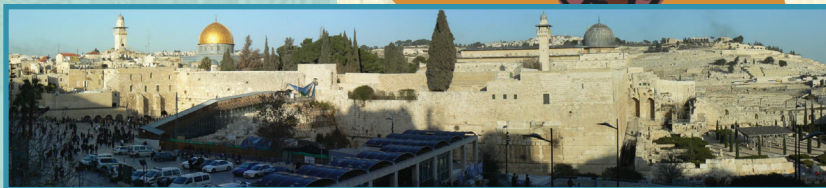


ברתולד ורנה, ויקיפדיה.  
צפו בכנסיית הקבר:



הנביא מוחמד כיבד את דוד, מלך ישראל, ובעקבותיו באתי גם אני אל העיר הקדושה. תחת חסותי חדרו לירושלים יהודים ומוסלמים. הפטריון סופרונים מסר לידיי את מפתחותיה של כנסיית הקבר, ואני הפקדתי אותם למשמרת בידי שניים מאנשיי.

אתם יודעים שהמפתחות של כנסיית הקבר נמצאים עד היום בידי צאצאי תומכיו של הח'ליף עומר?



י.ש. ויקיפדיה.  
הביטו בתצלום של מסגד אל-אקצא (הכיפה הכסופה מימין בתמונה) וצפו בסרטון:



הפטריון סופרונים ליווה את הח'ליף עומר לביקור בכנסיית הקבר, אחת הכנסיות החשובות בעולם. כשקרא המואזין\* לתפילה, הזמין הפטריון את הח'ליף להתפלל בכנסייה, אך הח'ליף סירב לכך. הוא חשש שאם יתפלל בכנסייה, המוסלמים יהפכו אותה למסגד. הוא יצא מהכנסייה והתפלל בחוץ, ואחר כך ביקש מהפטריון: "קח אותי אל מקדש דוד!" הח'ליף ואנשיו עלו להר הבית ומצאו אותו חרב ומכוסה פסולת. בסיוע חייליו פינה הח'ליף את האשפה כדי לבנות על ההר מקום תפילה. אחרי שנים רבות של איסור, התיר הח'ליף ליהודים להתפלל בהר הבית. במקום שבו בנה בית תפילה עומד היום מסגד אל-אקצא, בית התפילה השלישי בקדושתו למוסלמים.

\*אדם שתפקידו לקרוא למוסלמים לתפילה חמש פעמים ביום מראשו של צריח המסגד.

## מפתחות לסובלנות

- ציירו מפתח גדול וגדו, אותו, ובתוכו פרטו תכונות, גישות ושיטות ליצירת הבנה וסובלנות בין דתות ועמים.

- מדוע, לדעתכם, כל שלוש הדתות בחרו לקדש דווקא את אותה העיר?
- אילו אתגרים נובעים מכך, ומה היתרונות שבכך?



# ירושלים



# אנשי ירושלים

אנה טיכו (1894-1980)  
ציירת, יקירת ירושלים



עליתי לארץ בגיל 18, התחנתתי עם רופא העיניים אברהם טיכו ויחד פתחנו בירושלים מרפאת עיניים לתושבי העיר. אולי בזכות הטיפול בעיניים החולות של האנשים שהגיעו אלינו, נפקחו עיניי לראות את יופיים של ירושלים ושל אנשיה. במשך שנים ציירתי את מה שראיתי סביבי, ובסוף חיי תרמתי את ביתי ואת ציורי למוזאון ישראל. הנה כמה דיוקנאות של אנשי ירושלים שציירתי.



ובימינו...



תוכלי לספר לנו את סיפורה של אחת הדמויות שציירת?



בית אנה טיכו. צילום: יוסי שדמתי

- אילו אנשים מתוך הסרטון המודרני הייתה אנה טיכו בוחרת לצייר, לדעתכם?
- ציירו או חפשו באינטרנט תמונות דומות לדמויות המתוארות בשיר 'הסיכוי', וצרו קולאז'. תוכלו להוסיף לו דמויות ירושלמיות מציוריה של אנה טיכו וממקורות נוספים.

**סמטה קטנה בשוק, בדרך לכותל.  
חאג' מוסלמי בתרבוש משי, בגלימה ארוכה, פוסע לאטו נשען על מקל.  
שני נזירים שקועים בשיחה.  
שלושה בחורי ישיבה, בצעד חפוז.  
גלימה בגלימה נוגעת, מלמול במלמול.**

**הסביבה מביטה בהם בעיני אבן. היא מעריכה את גודל הסכנה,  
גם את גודל הסיכוי הטמון במראה הזה, שיש בו כל האחדות שאפשר  
למצוא בניגודים.  
כל זמן שהם מסתובבים כאן יחדיו, אלה בצד אלה, קיים סיכוי. הם הסיכוי.**

(“הסיכוי” מאת אהרן בכר)

- מיהם האנשים המוזכרים בשיר – מהי דתם, מהו הלאום שלהם ומהי שפתם?
- אילו דמויות נוספות אפשר לפגוש בסמטה קטנה בירושלים? תארו אותן.
- מדוע הסביבה מביטה “בעיני אבן”?
- מה “סכנה” הטמונה בעיר המכילה מגוון רחב כל כך של אנשים, ומה “סיכוי” הטמון בה?
- נסו לגלות את המגוון שבתלמידי הכיתה שלכם: מוצאם המשפחתי, התחביבים שלהם, הדעות שלהם... האם גם בכיתה המגוון טומן בחובו סכנה וסיכוי?

# ירושלים



# בירת ישראל

ראובן (רובי) ריבלין  
נשיאה העשירי של מדינת ישראל



קראו את הסיפורים שמספר הנשיא ריבלין על ילדותו בירושלים. ספרו גם אתם סיפור אישי (או בקשו מהורכם לספר לכם) המתקשר לאתר בירושלים.

זהו בתמונות את המקומות המוזכרים בסעיפים 2 ו-3 של חוק יסוד ירושלים. הכינו משחק קופסה סביב אתרים אלו ואתרים נוספים בירושלים. האם המקומות שבחרתם נמצאים בירושלים דווקא משום שהיא בירת ישראל?

נולדתי וגדלתי בירושלים, וסיפור חיי שזור בתולדות העיר: אבותיי עלו ממזרח אירופה לירושלים לפני מאתיים שנה, ואבי ספג מאנשי ירושלים את שירת ספרד ואת השפה הערבית. את בר המצווה שלי חגגתי בצריף של יצחק בן צבי, הנשיא השני של מדינת ישראל. השתתפתי בקרבות על העיר במלחמת ששת הימים, ניהלתי את קבוצת הכדורגל בית"ר ירושלים וכיהנתי כחבר כנסת בעיר. היום אני נשיא המדינה, וכמו שכתוב בחוק 'ירושלים בירת ישראל', אני גר בבית הנשיא בירושלים, בשכונת קוממיות (טלביה). אני אוהב את ירושלים ומשתדל לנהוג בכבוד בכל תושביה – יהודים וערבים, דתיים וחילונים, אשכנזים וספרדים.



1. ירושלים השלמה והמאוחדת היא בירת ישראל.
2. ירושלים היא מקום מושבם של נשיא המדינה, הכנסת, הממשלה ובית המשפט העליון.
3. המקומות הקדושים יהיו שמורים מפני חילול וכל פגיעה אחרת ומפני כל דבר העלול לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות המקודשים להם או ברגשותיהם כלפי אותם המקומות.

(חוק יסוד: ירושלים בירת ישראל, 1980)

גם בחוק של הרשות הפלסטינית נכתב "ירושלים היא בירת המדינה הפלסטינית..."

- מהו, לדעתכם, חוק יסוד?
- מדוע מדגישים בסעיף מספר 1 כי ירושלים היא "שלמה ומאוחדת"?
- אילו מוסדות, נוסף על אלו שנמנים בסעיף 2, הייתם מצפים לראות בבירה?
- האם צריך לרכז את כל המוסדות הללו בבירה, או אולי כדאי דווקא לפזר אותם על פני הארץ?
- מהם "המקומות הקדושים" המוזכרים בסעיף 3? הציעו דוגמות למקרים שבהם עלול להיפגע חופש הגישה אל המקומות הקדושים וכן רגשותיהם של בני הדתות כלפי המקומות הקדושים.



נחוראברהמי, ויקיפדיה



ג'יימס אמרי, ויקיפדיה



ברתולד רונה, ויקיפדיה



אורי לניץ



אנדרו שיבה, ויקיפדיה



# ירושלים



## בלבה חומה

נאדיה כנאנה ואריק ספורטה  
מנהלי בית הספר הדו-לשוני בירושלים



בבית הספר שאנחנו מנהלים לומדים יחד ילדים יהודים וערבים. לא תמיד זה פשוט, כי יש הרבה מתח בין יהודים וערבים בארץ בכלל ובירושלים בפרט. אבל אנחנו מאמינים שאפשר לחיות יחד ושחשוב להכיר זה את זה. לא חייבים להסכים, אבל חייבים לדבר ולהקשיב.

כדאי לי ללמוד כאן? מה היתרונות של החינוך הדו-לשוני ומה החסרונות שלו?



### הנה דבריהם של שלושה תושבים פעילים מירושלים:

ברונקה תחבוב, אירחה בביתה שבשכונת בית חנינא במזרח ירושלים קבוצה של יהודים ישראלים לארוחת ערב לשבירת צום הרמדאן: כשאלוהים ברא אותנו, הוא לא אמר: "אתה מוסלמי, אתה נוצרי, אתה יהודי". כולנו בני אדם, ואני רציתי לחלוק את הרגעים הטובים, היקרים והקדושים של הרמדאן עם אנשים אחרים. לכל אחד יש השקפה אחרת, ואנחנו צריכים לשתף את נקודות המבט שלנו כדי להסיר את הכעס והעצב באזור שלנו.

שושנה בן-דוד, תלמידת כיתה י"ב בירושלים, הקימה קבוצת ריצה יהודית-ערבית לנערות:

הדרך הייתה לא פשוטה, אנשים אמרו לנו שזה לא הזמן, שאין סיכוי שזה יצליח עם כל המתח באוויר עכשיו, אבל אנחנו אמרנו דווקא עכשיו! דווקא עכשיו כשהיחסים מתוחים צריך לדאוג שהם לא יתדרדרו עוד יותר, ויותר מזה, צריך לדאוג שהם ישתפרו, ושהעתיד של הדורות הבאים בירושלים יראה אחרת. החלטנו ליצור את החיבור בין שני העמים במקום שבו אין מחיצות פוליטיות ותקשורתיות, המקום שבו כולם שווים והרקע של כל אחד כבר לא משנה, הריצה. דרך הריצה שהוא ספורט הישגי, הנערים יעבדו יחד למען מטרת משותפת, יממשו את הפוטנציאל והרצון שיש בהם להצליח בריצה, ויגיעו יחד להישגים מרחיקי לכת, הן מהבחינה הספורטיבית והן מהבחינה הבין אישית.

ג'מיל סנדוקה, ראש ועד התושבים של שכונת ראס ח'מיס:

אני ירושלמי מבטן ומלידה. נולדתי בשכונת ראס ח'מיס שבצפון מזרח ירושלים. לפעמים אני שומע פוליטיקאים ישראלים מדברים על ירושלים המאוחדת לנצח נצחים. זה מצחיק אותי. אני יודע שאף אחד מהם לא ביקר אי פעם בשכונה שלי, לא שוחח עם התושבים ולא שמע מהם על הבעיות שמטרידות אותם.

מה דעתכם, האם שתי הנשים שבסרטון יכולות להיות חברות? נמקו.

הביטו במפת ירושלים.



- לפי שמות השכונות, היכן, לדעתכם, גרים יהודים והיכן ערבים? בחרו שכונה אחת בעלת שם ערבי, לחצו על שמה במפה ובדקו: מי גר בה? מניין התגלגל השם? האם יש לה שמות נוספים?

- מה הרגשתם כשקראתם את הדברים?
- מה אתם יודעים על יחסי יהודים וערבים בירושלים?
- לפי דברי התושבים, האם ירושלים מאוחדת?



## הכותל

ענת הופמן

יושבת ראש ארגון 'נשות הכותל'



הכותל חשוב לי מאוד. בכל ראש חודש אני באה אליו עם חברותיי להתפלל, לקרוא בתורה, לגעת באבנים, אבל אני לא 'מרגישה בבית' בכותל. מפריע לי שיש הפרדה בין גברים לנשים, שאוסרים שם על נשים לקרוא בתורה, שבנות אינן יכולות לחגוג שם בת מצווה כמו שהבנים חוגגים. אני פועלת לשנות את הכללים ברחבת הכותל כדי שכולם ירגישו שייכים – נשים וגברים, יהודים מכל הזרמים, מהארץ ומחו"ל.

האתר מציג מה קורה כרגע ברחבת הכותל. נסו להסתכל בו כמה פעמים – בכמה מועדים ובכמה ימים.

- מה קורה שם עכשיו? אילו אנשים מבקרים שם? מה הם עושים?
- השוו את הנעשה היום לתצלום מלפני כמה שנה:



למה זה כל כך מפריע לך? לא נראה לך שבמקום קדוש כמו הכותל צריכים להיות נהלים מיוחדים?

מאז שקמה מדינת ישראל הייתה העיר העתיקה של ירושלים בידי ממלכת ירדן, ויהודים לא הורשו להיכנס אליה ולהגיע אל הכותל. רק תשע עשרה שנה לאחר מכן, במלחמת ששת הימים, שוחרר הכותל. הנה סיפורו של ר' אברהם יעקב בידרמן שהיה רגיל לבקר בכותל בכל ערב שבת ולא היה יכול לעשות כך בשנות השלטון הירדני:

**בכל צהרי יום-שישי נהג הישיש, תושב מאה שערים, לטבול במקווה, ללבוש את קפטן-המשי, לחבוש את ה'שטריימל', והיה משרך רגליו דרך מוסרה, עד שנתקל במחסום ברחוב הנביאים.**

**בכל שבוע חזר ונשנה הדו-שיח בין ר' אברהם ואנשי המשמר:**

**"לאן, רב ייד?" [כיניו חיבה ליהודי]**

**"אל הכויסל [כותל]"**

**"אסור, אי אפשר!"**

והוא חזר למאה שערים ובלית ברירה הלך לאחד ה'שטיבלאך' [בתי כנסת קטנים] לקבל פני שבת-כלה. זה מכבר התרגל למכשול, ובכל זאת הלך ושאל: **"האם כבר מותר?" והתאכזב בכל פעם מחדש, כשהשוטרים ענו לו: "עדיין לא, ר' ייד, עדיין!"**

וכך חזר הדו-שיח אלף פעמים ופעם, עד שבא - אחרי 19 שנה - ערב שבת קודש 'במדבר', תשכ"ז, ושוב צעד רבי בידרמן, חזר ושאל: **"האם כבר מותר?" והפעם קיבל את התשובה: "כן מותר!" וכמובן מאליו טיפס מעל החורבות וההריסות אל עבר הכותל, שלא היה עוד מיותם.**

(מתוך "אנשים אצל הכותל" מאת גבריאל שטרן)



- ערכו דיון בסגנון 'דיבייט' בין המצדדים בנוהלי הכותל כפי שהם כיום, לבין המצדדים בשינוי הנהלים ברוח בקשותיה של ענת הופמן.
- האם סוגיות דומות עולות בכיתה שלכם בין תלמידים מזרמים שונים?

- נסו לעקוב אחר מסלולו של ר' אברהם יעקב במפת ירושלים. מדוע התעקש לנסות כל יום שישי, שוב ושוב, לבקר בכותל? מה, לדעתכם, חשבו אנשי המשמר על התנהגותו של ר' אברהם יעקב? ומה אתם חושבים עליה?
- נסו לכתוב את מחשבותיו של ר' אברהם יעקב בכל יום שישי בדרכו לכותל.
- נסו לכתוב את מחשבותיו של ר' אברהם ביום שישי, ערב שבת 'במדבר' תשכ"ז.

# ירושלים



## חזון הנביאים

הנביא ירמיהו

התנבא בסוף ימי בית המקדש הראשון



אלוהים שלח אותי לירושלים להתנבא. שנים רבות הוכחתי את המלך ואת העם על חטאיהם, וקראתי להם לפעול למען הצדק ולדאוג לחלשים בחברה. אבל הם לא שמעו לי, וכמו שניבאתי להם, בית המקדש חרב ורוב העם יצא לגלות. גם אני ירדתי עם הגולים למצרים.

איך הרגשת כשצעקת ולא הקשיבו לך? ומה הייתה תחושתך כשנבואתך התגשמה?



כֹּה אָמַר ה' יְרֵד בֵּית מֶלֶךְ יְהוּדָה וְדַבֵּרְתָּ שָׁם אֶת הַדְּבָר הַזֶּה. וְאָמַרְתָּ שְׁמַע דְּבַר ה' מֶלֶךְ יְהוּדָה הַיֹּשֵׁב עַל כִּסֵּא דָוִד אַתָּה וְעַבְדֶּיךָ וְעַמְּךָ הַבָּאִים בְּשַׁעְרֵי הָאֵלֶּה. כֹּה אָמַר ה' עֲשׂוּ מִשְׁפָּט וְצִדְקָה וְהִצִּילוּ גְזוּל מִיַּד עֲשׂוּק וְגַר יְתוּם וְאֶלְמָנָה אַל תִּגְנוּ אֶל תַּחְמוּסוֹ וְדָם נָקִי אַל תִּשְׁפְּכוּ בְּמָקוֹם הַזֶּה. כִּי אִם עֲשׂוּ תַעֲשׂוּ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וּבָאוּ בְּשַׁעְרֵי הַבַּיִת הַזֶּה מְלָכִים יֹשְׁבִים לְדָוִד עַל כִּסְאוֹ רֹכְבִים בְּרֶכֶב וּבַסּוּסִים הוּא וְעַבְדָּיו וְעַמּוֹ. וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם ה' כִּי לְחֶרֶב יִהְיֶה הַבַּיִת הַזֶּה.

(ירמיהו, כב, א-ה)

- אל מי מתנבא ירמיהו?
- מה הוא דורש ממאזיניו?
- מה הוא מנבא אם ישמעו בקולו ואם לא ישמעו?

צפו בסרטון המתאר את ילדותו של משה אמויאל בשכונת מוסררה בירושלים.  
● מה ירמיהו היה אומר על המציאות המתוארת בסרטון?



כשגדל היה משה אמויאל מפעילי תנועת 'הפנתרים השחורים', תנועת מחאה שדרשה להפסיק את האפליה נגד העולים מארצות ערב. הנה עוד על התנועה:

- האם קרה שגם אתם מחיתם על עוול כלשהו? ספרו על כך.
- ענו על השאלות האלה לגבי ירמיהו, לגבי הפנתרים השחורים ולגבי המחאה שלכם:
  - מה היה המניע לפעולה?
  - באילו קשיים נתקלה המחאה?
  - האם נענו לדרישות?



# ירושלים



ספרד

## לך נכספה נפש

רבי יהודה הלוי (המאה ה-12)  
משורר, פילוסוף ורופא

ירושלים



רוב חיי גרתי בספרד, ורוב חיי השתוקקתי להגיע לציון. כתבתי את געגועי בשירים ובספרים, ובסוף חיי החלטתי להפסיק להתגעגע. עלייתי על ספינה למצרים ומשם לארץ ישראל, אל ירושלים הקדושה!

ראו כמה ביטויים של געגוע המקיפים את כל תחומי החיים! הם מופיעים בתפילה, בטקסי מעגל החיים, בחגים ובבית, הם ליוו את היהודים בכל מקום במשך שנותיהם הארוכות בגלות וגם היום! אילו הייתם צריכים להציע מנהג המבטא געגוע למקום אהוב, מה הייתם מציעים?

איך אפשר להתגעגע למקום שלא ביקרת בו מעולם?



הנה תחילתו של אחד משירי הגעגועים שכתב רבי יהודה הלוי בעודו בספרד:

יפה נוף, מְשׁוֹשׁ תְּבַל, קְרִיָה לְמִלְךָ רָב  
לְךָ נִכְסְפָה נַפְשִׁי מִפְּאַתִּי מֵעָרָב



מלאו בתשבץ את המילים החסרות במאונך (מלמעלה למטה). אם מילאתם נכונה, בשורה המודגשת יופיע אחד מכינוייה של ירושלים.

- ולירושלים עירך \_\_\_\_\_ תשוב, אומרים בתפילת עמידה.
- ובנה ירושלים עיר \_\_\_\_\_, מברכים בברכת המזון.
- נוהגים להשאיר ריבוע לא \_\_\_\_\_ בקיר הבית, זכר לחורבן.
- אם \_\_\_\_\_ ירושלים תשכח ימיני, אומר החתן תחת החופה.
- בבניין ירושלים \_\_\_\_\_, מנחמים את האבלים.
- לשנה הבאה בירושלים \_\_\_\_\_, שרים בליל הסדר.
- ב \_\_\_\_\_ עומדים כשהפנים לכיוון ירושלים.

7	6	5	4	3	2	1

- שלושת הביטויים בשורה הראשונה בשיר הם כינויים לירושלים. נסו לפרש אותם, ונסו להמציא שמות נוספים לירושלים.
- הביטוי במפה ואתרו בה את ספרד ואת ירושלים. לפי המפה, הסבירו את השורה השנייה בשיר.
- מדוע, לדעתכם, חיכה רבי יהודה הלוי לסוף ימיו כדי לעלות לארץ, אף שהתגעגע אליה שנים כה רבות לפני כן?
- געגוע, כמיהה, כיסופים – מה ההבדל ביניהם?
- ספרו על מקרה שבו ציפיתם ויחלתם לאירוע מסוים עד שהתממשה הציפייה. מה הרגשתם קודם ואחר כך?



- השיר מבוסס על מזמור קל"ז בתהלים המספר על גולי בבל: "על נהרות בָּבֶל שָׁם יִשְׁבְּנוּ גַם בְּכִינוּ בְּזַכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן". ואולם, השיר הולחן בג'מייקה ושירים אותו באנגלית חברי להקה נוצרים. מסתבר שלא יהודים בלבד מתגעגעים לירושלים.
- מהו מקומה של ירושלים בדתות השונות?